

سیر جمعیت به سمت سالمندی و تاثیر آن بر اقتصاد و بازار کار

محمد خادمی کلهو^{۱*}، میلاد پورزارع

۱- نویسنده مسئول، استادیار گروه جامعه و پشرفت، پژوهشکده مطالعات فناوری، تهران، ایران. (رایانامه: Khademi@tsi.ir).

۲- پژوهشگر، پژوهشکده مطالعات فناوری، تهران، ایران (رایانامه: pourzare.milad@gmail.com).

چکیده

سالمندی جمعیت تحت تأثیر عوامل مختلف از جمله کاهش باروری، پیشرفت‌های علوم پزشکی، بهداشت، آموزش و پرورش و در نتیجه افزایش امید به زندگی به وجود می‌آید. بنابراین با توجه به این موضوع که سالمندی جمعیت پیامدهای اجتماعی، اقتصادی خاصی برای دولت‌ها به همراه دارد لازم است با به‌کارگیری سیاست‌گذاری‌های صحیح، عواقب این فرایند را کنترل نمود. اهمیت این موضوع زمانی مسجل‌تر است که افزایش تعداد سال‌های زندگی و به طبع آن امید به زندگی همراه با افزایش کیفیت زندگی در دوره سالمندی توأم باشد. از طرفی گسترش پدیده سالمندی یا خاکستری شدن به یکی از مهم‌ترین معضلات کشورهای توسعه‌یافته در دهه‌های اخیر تبدیل‌شده که پایداری رشد اقتصادی و توسعه در این کشورها را با نگرانی‌های جدی روبرو ساخته است. بعد اقتصادی سالمندی عمده‌ترین مسئله‌ای است که تقریباً در همه جوامع با تفاوت‌هایی که ناشی از شرایط خاص اقتصادی آن‌هاست، وجود دارد. این پژوهش به روش توصیفی و تحلیلی انجام‌شده است و برای گردآوری اطلاعات از روش اسنادی-کتابخانه‌ای استفاده‌شده است. هدف اصلی این پژوهش شناخت ویژگی‌های جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی سالخورده‌گان و نگاه به روند سالمندی ایران و جهان و تاثیر آن بر روی رشد اقتصادی و ارائه زمینه‌های شناختی برای برنامه‌ریزی جهت مواجه با پیامدهای اقتصادی سالخورده‌گی جمعیت است. و نتایج بدست آمده از تحقیقات انجام شده بر اتخاذ سیاست‌های مناسب و داشتن برنامه‌ریزی برای سالمندان تاکید دارد تا در کنار ایجاد شرایط مناسب برای سالمندان مانع از کاهش رشد اقتصادی شد

کلمات کلیدی: سالمندی، بازنشستگی، جمعیت جهان، رشد جمعیتی، اقتصاد نقره‌ای، رفاه، اقتصاد

۱: مقدمه

سالمندی جمعیت فرایندی طبیعی است که به تدریج در تمام جوامع حتی در کشورهای در حال توسعه به وقوع می‌پیوندد. سازمان ملل معتقد است اگرچه سالمندی در مناطق توسعه‌یافته جهان به سرعت شکل گرفته است لیکن مناطق کمتر توسعه‌یافته این پدیده را سریع‌تر و در یک دوره زمانی کوتاه‌تر تجربه خواهند کرد [1]. سالمندی جمعیت تحت تأثیر عوامل مختلف از جمله کاهش باروری، پیشرفت‌های علوم پزشکی، بهداشت، آموزش و پرورش و در نتیجه افزایش امید به زندگی به وجود می‌آید. به نوعی می‌توان محصول توسعه است لیکن باید مراقبت نمود که این پدیده در آینده مانعی برای توسعه دولت‌ها قلمداد نشود [2] بنابراین با توجه به این موضوع که سالمندی جمعیت، پیامدهای اجتماعی، اقتصادی خاصی برای دولت‌ها به همراه دارد لازم است با به‌کارگیری سیاست‌گذاری‌های صحیح، عواقب این فرایند را کنترل نمود [3] با توجه به افزایش درصد جمعیت سالمند که باعث خارج شدن ساختمان سنی جمعیت از حالت تعادل شده است لازم است به مسائل و نیازهای آن‌ها توجه بیشتری شود. به همین دلیل سالمندی جمعیت به یکی از مسائل مهم در دنیا تبدیل‌شده است

[4] بهبود تغذیه، بهداشت آب و فاضلاب، مراقبت‌های بهداشتی و پزشکی، آموزش، دانش و رفاه اقتصادی باعث شده است افراد نسبت به گذشته عمر طولانی‌تری داشته و در نتیجه جمعیت جهان به طرف سالمندی می‌رود [5] ایران نیز همچون سایر کشورهای جهان در چند دهه اخیر تحولات بی‌سابقه‌ای را تجربه کرده است پس از سال‌های ۱۳۳۵ که با پیشرفت تکنولوژی سلامت شتاب گرفت، همچنین تحولات جمعیتی در قالب افزایش باروری در نتیجه تسلط دیدگاه‌های افزایش جمعیت بعد از انقلاب اسلامی ایران و سپس کاهش باروری به زیر سطح جانشینی در طول سه دهه خود مهم‌ترین نشانه شگرف بودن تحولات جمعیتی در ایران است. تحولات مهاجرتی نیز در قالب مهاجرت‌های روستا شهری و مهاجرت بین‌المللی (پناهندگان افغانستانی) در کنار باروری و مرگ‌ومیر بر اهمیت تحولات جمعیتی افزوده است [6] تحولات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و به‌خصوص بهداشتی هر سبب ارتقای سطح کیفی زندگی افراد شده که به طبع آن سبب افزایش طول عمر افراد و بالا رفتن تعداد سال‌های عمر می‌گردد [7]. از این رو پیری جمعیت یک موفقیت برای جامعه بشری محسوب می‌گردد چراکه محصول روند سازگاری طولانی‌مدت نسل بشر است، که هم‌زمان با آن افزایش امید به زندگی در سالمندان دیده می‌شود [2]. اهمیت این موضوع زمانی مسجل‌تر است که افزایش تعداد سال‌های زندگی و به طبع آن امید به زندگی همراه با افزایش کیفیت زندگی در دوره سالمندی توأم باشد. منظور از افزایش کیفیت زندگی مطلوب در دوره سالمندی حفظ سلامتی عمومی و روانی، حفظ توانایی‌های جسمانی-حرکتی، حفظ ارتباطات اجتماعی و همچنین حفظ توانایی در انجام فعالیت‌های ورزشی و بدنی و حتی درآمدزایی است [8]. اهمیت مطالعه ساختار سنی علاوه بر مشخص نمودن فرصت‌ها و چالش‌های تحولات ساختار سنی، این امکان را برای برنامه ریزان و سیاست‌گذاران فراهم می‌سازد تا مدیریت کارآمد و منسجمی را در مواجهه با چالش‌های تحولات ساختار سنی و بهره‌برداری کافی و مفید از مزیت‌های تحولات ساختار سنی (سود جمعیتی) به‌کارگیرند [9]. با وجود اینکه اغلب تحقیقات بر مؤلفه‌های پویایی جمعیت تأکید باید در کنار اهمیت مطالعه تحولات مؤلفه‌های پویایی جمعیت نیاز است تأثیر آن بر متغیرهای سطح کلان اقتصادی و اجتماعی و نقش تعیین‌کننده آن در آینده جامعه با دقت بیشتری بررسی شود. به طور کلی با توجه به اینکه افزایش سهم جمعیت سالخورده و سالخوردگی جمعیت به‌طور کلی پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی در پی دارد که مواجهه با آن مستلزم توجه سیاست‌گذاران و برنامه ریزان اجتماعی و اقتصادی است هدف اصلی این پژوهش شناخت ویژگی‌های جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی سالخوردگان و نگاه به روند سالمندی ایران و جهان و تأثیر آن بر روی رشد اقتصادی و ارائه زمینه‌های شناختی برای برنامه‌ریزی جهت مواجهه با پیامدهای اقتصادی سالخوردگی جمعیت است

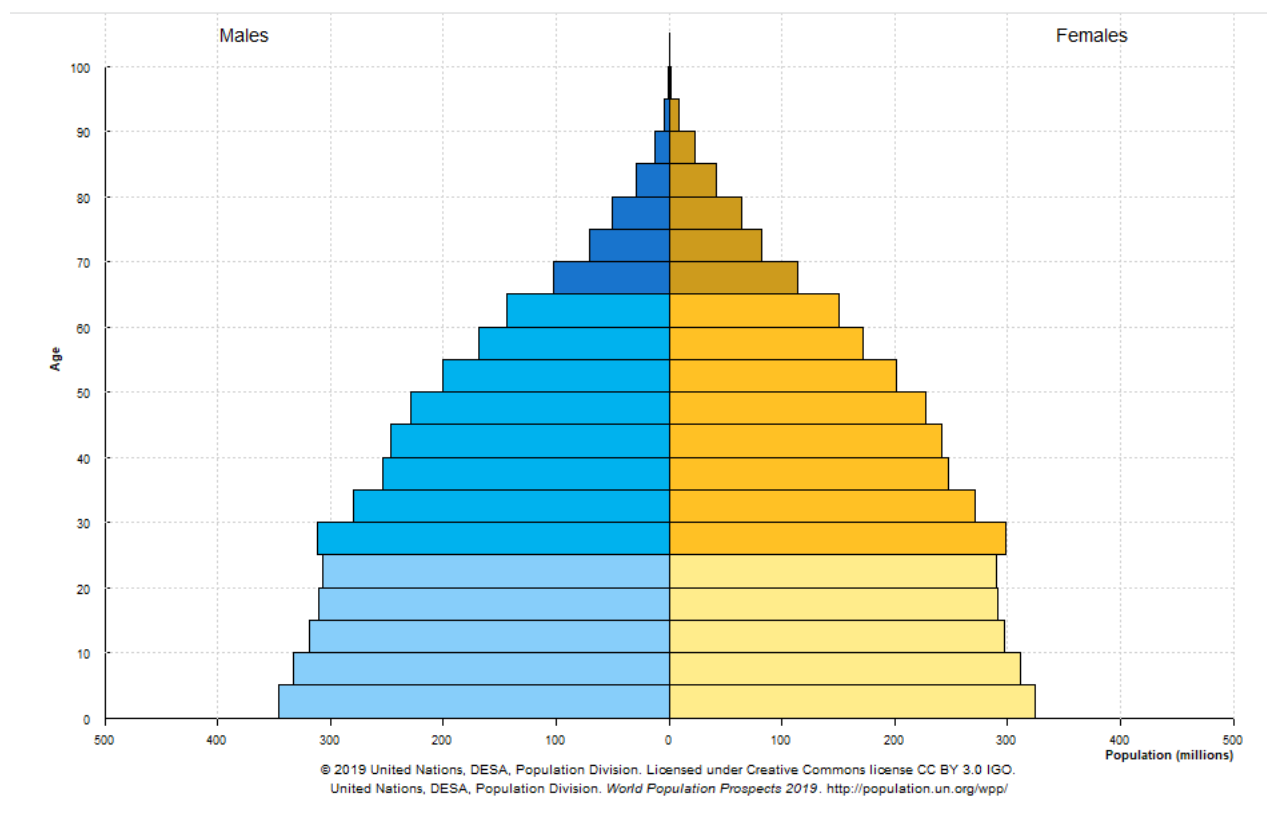
۲: روش پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی و تحلیلی انجام شده است و برای گردآوری اطلاعات از روش اسنادی-کتابخانه‌ای استفاده شده است تا با بررسی اسناد و مقالات ارائه‌شده بتوان بیشتر با روند و آمار سالمندی جمعیت و اثرگذاری آن بر فعالیت جامعه آشنا شد و همچنین بتوان درک درستی از روند سالمندی بدست آورد تا بدین‌وسیله بتوان برنامه‌ریزی‌های لازم در این زمینه انجام شود.

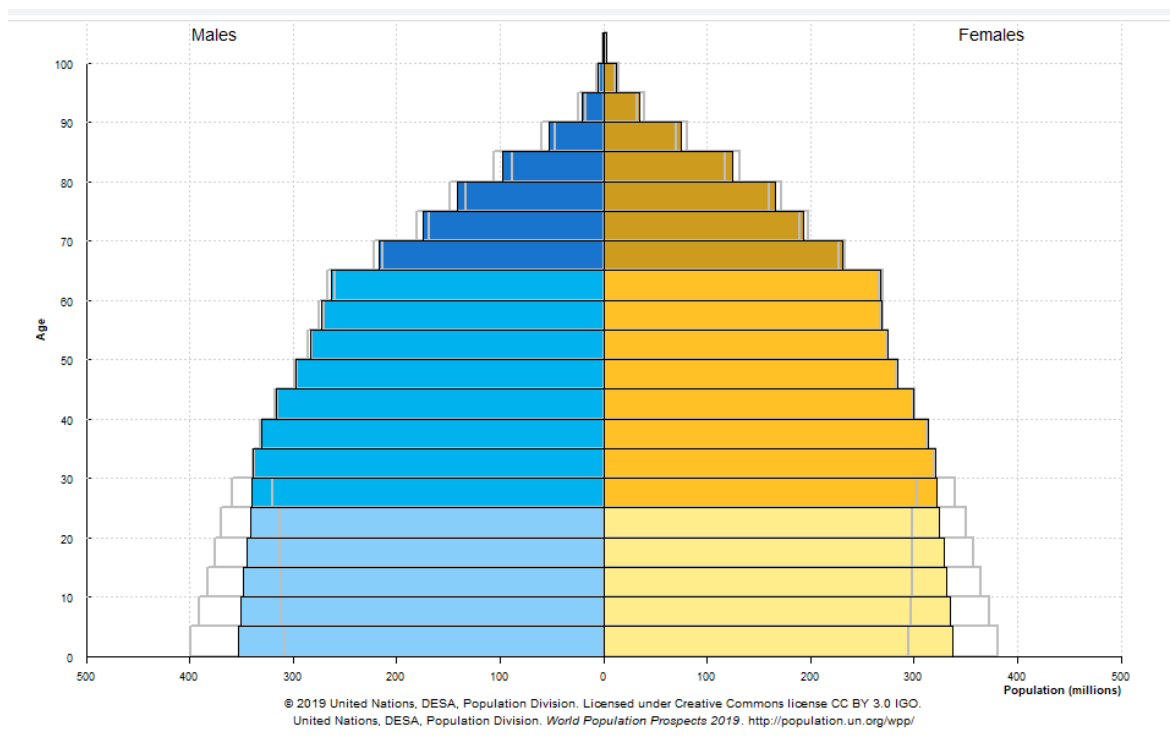
۳: یافته‌ها

پدیده سالمندی در جهان

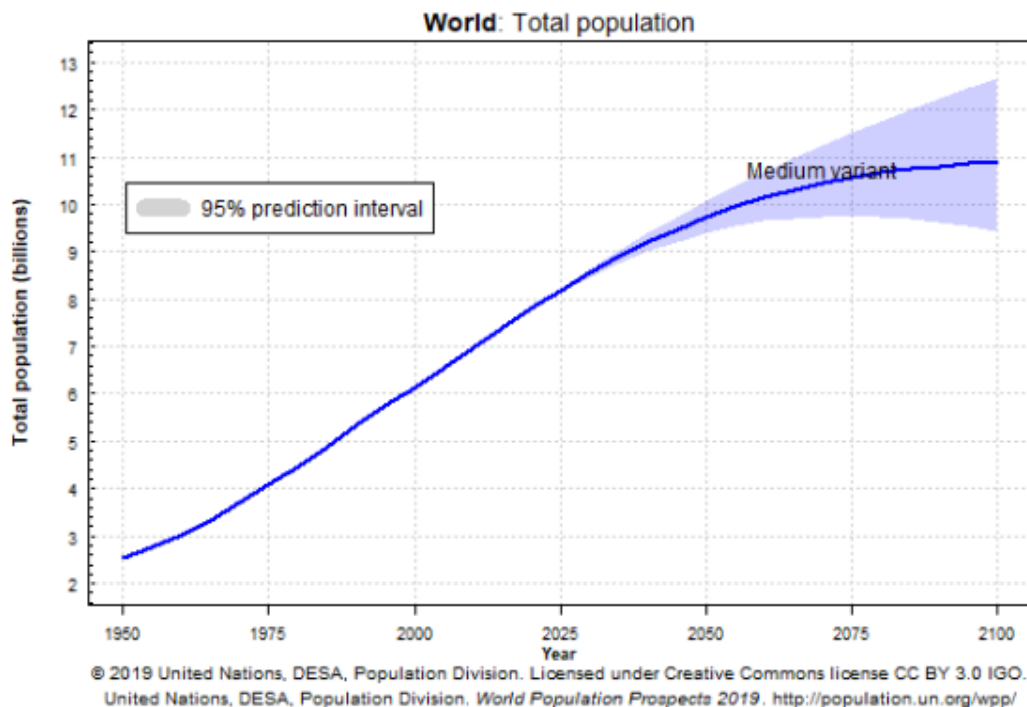
برخی از پژوهشگران مسائل جمعیتی بر این باور هستند که شاید موضوع سالمندی جمعیت‌های انسانی، مهم‌ترین چالش جمعیتی پیش روی جوامع در قرن ۲۱ باشد [10] نسبت به گذشته، احتمال زنده ماندن افراد واقع در دهه ۶۰ و ۷۰ زندگی تا دهه ۸۰ و ۹۰ و حتی یکصدمین سال زندگی‌شان بیشتر شده است. از اینرو، جمعیت آینده به مراتب سالخورده‌تر از گذشته و آنچه انسان تاکنون تجربه کرده است و همچنین نیمه اول قرن بیست و یکم به‌عنوان مهم‌ترین دوره تاریخ تحولات سالخوردگی جمعیت خواهد بود. با توجه به گزارش سازمان ملل در سال ۲۰۱۵، حدود ۱۱ درصد جمعیت حدود ۸۵۰ میلیون نفر در جهان بالای ۶۰ سال هستند (شکل ۱). درحالی‌که پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۵۰ حدود ۲۰ درصد جمعیت ۱۰ میلیاردی جهان سالمند باشند (شکل ۲، ۳) [11]. البته این میزان برای کشورهای شمال و غرب آسیا و کشورهای مرکزی و جنوبی آسیا در سال ۲۰۵۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ دو برابر پیش‌بینی شده است.

شکل ۱: جمعیت جهان در سال ۲۰۱۵ [11]

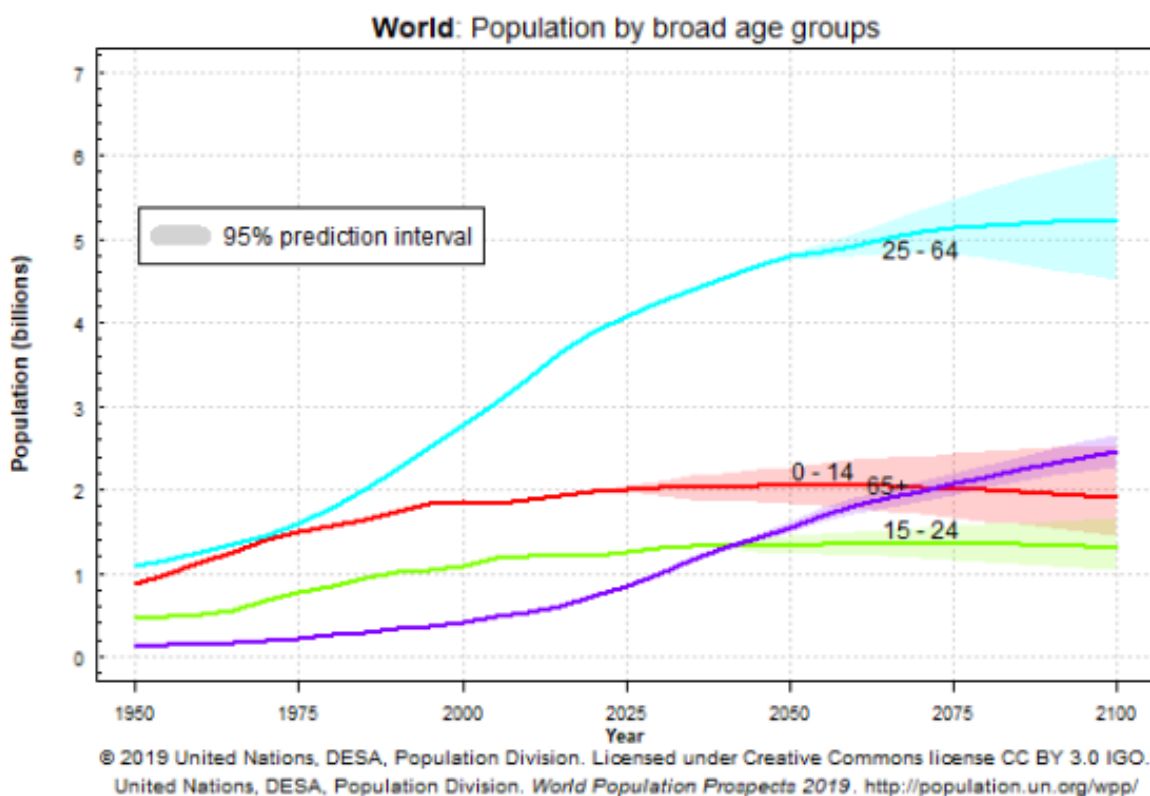
شکل ۲: جمعیت جهان در سال ۲۰۵۰ [11]

شکل ۳: نمودار خطی رشد جمعیت جهان از سال ۱۹۵۰ تا سال ۲۱۰۰ [11]

نکته قابل تامل آن است که در صورت پیش‌بینی رشد جمعیتی برای اولین بار در تاریخ بشر جمعیت سالمند از جمعیت کمتر از ۱۴ سال بیشتر خواهد شد و این فاصله به مرور بیشتر خواهد شد در حالی که در طول تاریخ، جمعیت سالمند نسبت

به جمعیت کمتر از ۱۵ سال کوچک تر بوده است. ولی همچنان بیشترین جمعیت مربوط به افراد بین ۲۵ تا ۶۴ سال خواهد بود [12] و کمترین میزان رشد جمعیتی مربوط به افراد ۱۵ تا ۲۴ ساله خواهد بود که دارای رشد ثابتی است. در طول دوره‌ی اهداف توسعه هزاره (۱۹۹۰-۲۰۱۵) ثبات جمعیت کودکان شروع شده درحالی که رشد جمعیت سالمند هم اکنون سرعت گرفته است (شکل ۴). همچنین پیش‌بینی می‌شود که در سال ۲۰۵۰ افراد بالای ۸۰ سال سه برابر شوند. از اینرو، گروه سنی ۶۵ سال و بیشتر سریع‌ترین رشد جمعیت را نسبت به سایر گروه‌های سنی دارد [13]

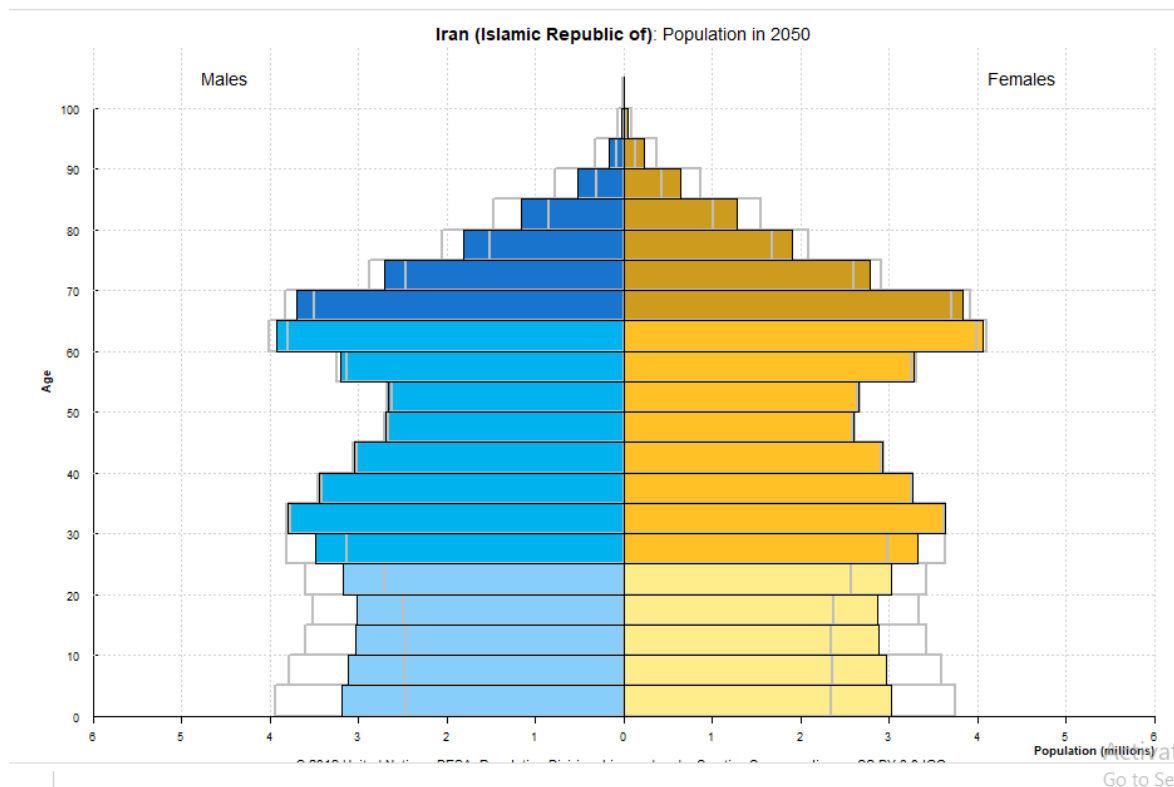

شکل ۴: نمودار خطی پیش‌بینی رشد جمعیت جهان بر اساس گروه‌های سنی [11]

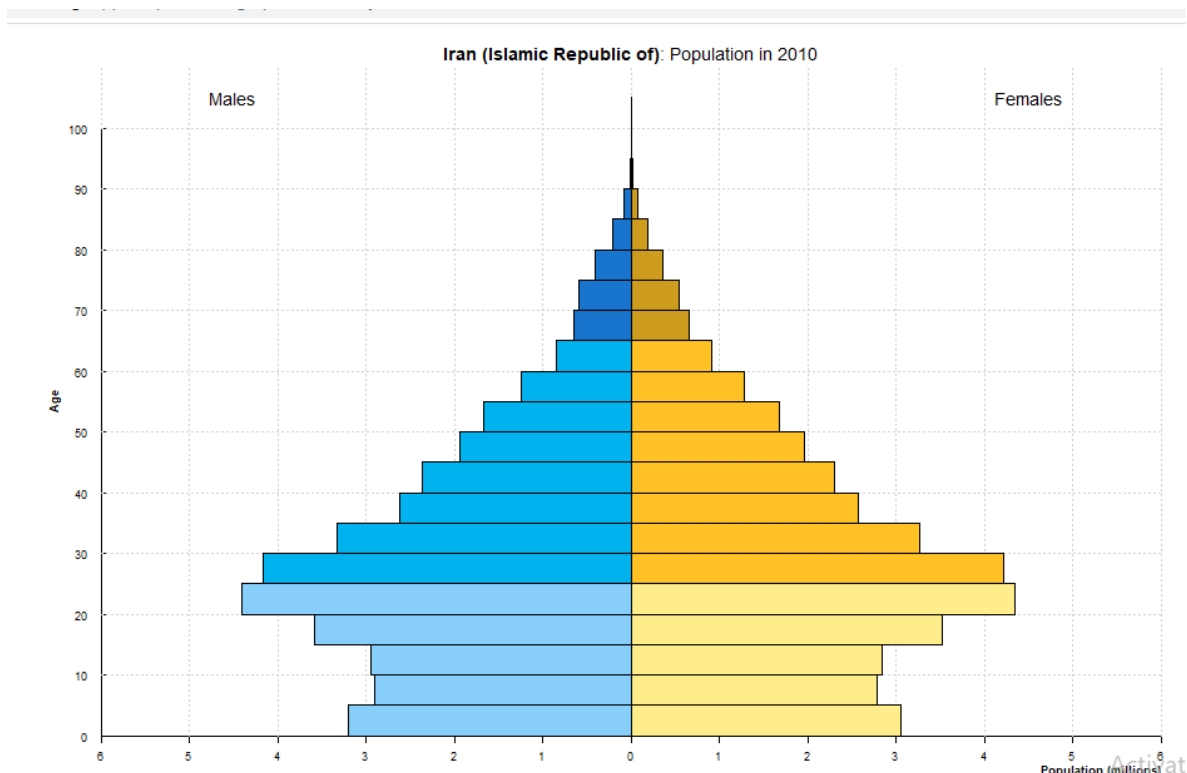
کشورهای آسیایی در حالی قرن بیست و یکم را آغاز کردند که با افزایش نسبت و نرخ سالمندی جمعیت مواجه شدند. با توجه به رشد سریع جمعیت سالمند، بسیاری از دولت‌های آسیایی درباره حفظ کیفیت زندگی شهروندان در دوران سالمندی ابراز نگرانی کرده‌اند و به همین سبب، مسائل مرتبط با سالمندی در کانون توجه این دولت‌ها قرار گرفته است. همچنین بسیاری از این دولت‌ها نگران تأمین نیازهای جمعیت سالمند در حال رشد خود هستند [10] در حال حاضر آسیا با ۵۵ درصد و پس از آن اروپا با ۲۱ درصد بیشترین درصد جمعیت سالمند را دارند. بررسی نسبت جمعیت سالمند نشان می‌دهد در حال حاضر به ازای هر ۹ نفر یک فرد ۶۰ ساله و بیشتر وجود دارد و در سال ۲۰۵۰ به ازای هر ۵ نفر یک فرد ۶۰ ساله و بیشتر وجود خواهد داشت. در مناطق توسعه‌یافته جهان سهم جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر نسبت به مناطق کمتر توسعه‌یافته بالاتر است به طوری که در اروپا به ازای هر ۵ نفر، در آسیا و آمریکای لاتین و کارائیب به ازای هر ۹ نفر و در آفریقا به ازای هر ۱۶ نفر یک فرد ۶۰ ساله و بیشتر وجود دارد. اگرچه سالمندی در مناطق توسعه‌یافته جهان به سرعت شکل گرفته است لیکن مناطق کمتر توسعه‌یافته این پدیده را سریع‌تر و در یک دوره زمانی کوتاه‌تر تجربه خواهند کرد [14]

پدیده سالمندی در ایران

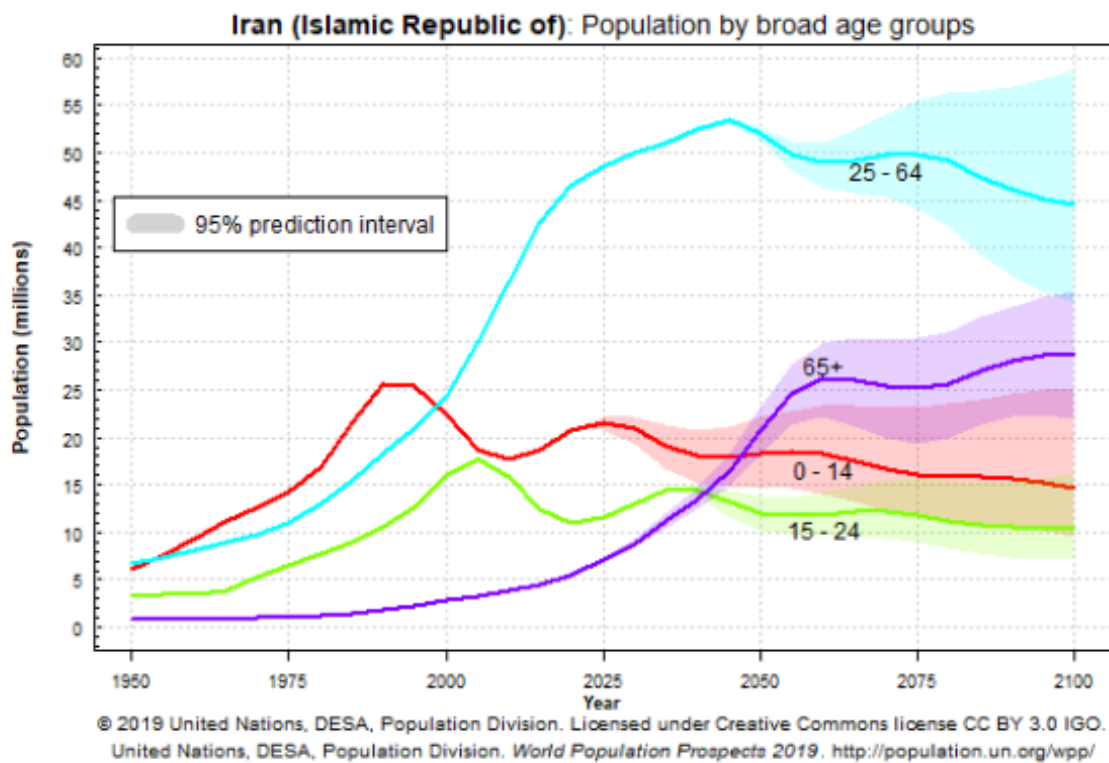
نتایج پیش‌بینی‌های جمعیتی نشان می‌دهد که فاز سالخوردگی جمعیت از ابتدای سال ۱۴۳۰ آغاز خواهد شد. پیش‌بینی می‌شود که در صورت حفظ سطح فعلی باروری، در این سال حدود یک‌پنجم جمعیت ایران در سنین ۶۵ سالگی و بالاتر قرار گیرند در ابتدای این دوره، سهم جمعیت سالخورده از کل جمعیت کشور به حدود ۲۰ درصد افزایش می‌یابد. (شکل ۵) اغلب محققان جمعیتی و جامعه‌شناسان اذعان دارند که با ورود ایران به فاز سالخوردگی جمعیت، کشور با پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و علی‌الخصوص سلامت مواجه خواهد بود که نیازمند توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان است [15]. سالخوردگی جمعیت به معنی جانشینی نسل‌های کم‌جمعیت سالمندان توسط نسل‌های جوان‌تری است که چون در دوره باروری بالا به دنیا آمده و در مراحل اول زندگی (کودکی، جوانی، و بزرگسالی قبل از سالمندی) نیز از شانس بیشتری برای زنده ماندن برخوردار بوده‌اند، پرجمعیت بوده و نتیجه این جانشینی، افزایش جمعیت سالمندان است [16] امروزه در اغلب نقاط جهان، در مورد نسبت زیادی از افرادی که به سنین بالای ۶۵ سالگی می‌رسند این احتمال وجود دارد که حداقل ۱۵ سال دیگر عمر کنند و در سال‌های آینده این احتمال به مراتب بیشتر خواهد شد. در تقسیم‌بندی سازمان ملل، کشورها از نظر جمعیتی به سه دسته کشورهای جوان، میان‌سال و سالخورده تقسیم می‌گردند که مشخصه آن میزان جمعیت بالای ۲۰ سال است. از این منظر، ایران از سال ۱۳۸۵ به بعد کم‌کم وارد دسته کشورهای سالخورده گردیده است و بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰، ۶ میلیون نفر (۸٫۲ درصد) از جمعیت ایران ۶۰ سال و بالاتر را تشکیل می‌دهند (شکل ۶) [6]. همانگونه که در شکل ۷ نشان داده شده است ساختار جمعیتی ایران به سمتی می‌رود که در سال ۲۰۵۰ رشد جمعیت بالای ۶۵ سال بیشتر از جمعیت تا ۱۴ سال خواهد بود، همچنین گروه‌های سنی ۱۵ تا ۲۴ ساله و ۲۵ تا ۶۴ ساله با کاهش روبرو خواهند شد.

شکل ۵: پیش‌بینی هرم جمعیتی ایران در سال ۲۰۵۰ [11]

شکل ۶: هرم جمعیتی ایران در سال ۲۰۱۰ [11]

شکل ۷: پیش بینی رشد جمعیتی ایران [11]

گسترش پدیده سالمندی یا خاکستری شدن به یکی از مهم‌ترین معضلات کشورهای توسعه‌یافته در دهه‌های اخیر تبدیل شده که پایداری رشد اقتصادی و توسعه در این کشورها را با نگرانی‌های جدی روبرو ساخته است [17]. با آغاز قرن ۲۱ برخی از کشورهای تازه صنعتی شده مانند تایوان، کره جنوبی، سنگاپور و چین نیز با برخی از جنبه‌های این پدیده جمعیتی روبرو شده‌اند فشار ناشی از این پدیده به نحوی بوده که این کشورها را وادار نموده تا در سیاست‌های جمعیتی خود تجدیدنظر کنند؛ به‌عنوان مثال ژاپن در راستای جذب نیروی کار اقدام به اصلاح قوانین مهاجرت کرده است. یا سنگاپور سیاست تشویق خانواده‌ها با فرزند بیشتر را توسعه داد. البته پیری جمعیت در کشورهای در حال توسعه بنا به دلایل مختلف بسیار پیچیده‌تر از کشورهای توسعه‌یافته خواهد بود. چراکه بسیاری از کشورهای در حال توسعه (با هر نرخی از رشد پیری)، از درآمدهای بسیار پایین سرانه برخوردار بوده و قبل از اینکه درآمد کافی برای پس‌انداز داشته باشند، از بازار کار خارج می‌شوند. به‌علاوه افراد مسن در کشورهای در حال توسعه، غالباً به منابعی که از طرف فرزندان در دوران پیری دریافت می‌کنند، تکیه‌دارند که این منابع نیز از قابلیت اتکا برخوردار نیست؛ چراکه ساختارهای سنتی در این کشورها به شدت در حال تغییر است [18].

در اوایل دهه هشتاد از منظر جمعیت سالمندی، یک پارادایم جدید با مفهوم پیری خوب یا پیری موفق آغاز گردید که در این پارادایم فقط افزایش طول عمر در سالمندان مطرح نبوده بلکه افزایش جمعیت پویا، فعال و سالم در سن پیری مورد نظر بود که بعدها به یک مفهوم جدید به نام سالمندی فعال* (AHA) تبدیل گردید در سطح بین‌المللی ابتدا واژه فعال نمودن سالمندان به‌وسیله سازمان‌های مانند سازمان جهانی بهداشت، سازمان همکاری‌های منطقه‌ای و توسعه و اتحادیه اروپا در سال ۱۹۹۰ مطرح شد [19]. سالمندی فعال به معنای فرایند بهینه‌سازی فرصت‌ها برای سلامت، مشارکت و امنیت در راستای کسب کیفیت زندگی با افزایش سن است. منظور از واژه فعال نه تنها ادامه فعالیت بدنی و مشارکت در نیروی کار، بلکه تداوم مشارکت در اجتماع، سیاست، فرهنگ، معنویت و امور شهروندی است. حتی سالمندانی که دچار معلولیت شده‌اند نیز در این رویکرد می‌توانند مشارکت فعالانه در خانواده و اجتماع داشته باشند [20]. پنج دلیل عمده برای سیاست‌گذاران وجود دارد که مفهوم سالمندی فعال را باعلاقه دنبال کنند. این دلایل شامل پیر شدن نیروی کار، افزایش خروج زود هنگام نیروی کار، لزوم پایداری سیستم‌های حمایت اجتماعی، تغییر نیازهای تجاری و فشار سیاسی برای ارائه درمان و مراقبت برابر است [21]. سالخوردگی جمعیت نه تنها در کشورهای در حال توسعه حاضر یکی از قدرتمندترین عوامل ایجاد تغییرات اجتماعی است، بلکه در آینده نیز بر قدرت و نفوذ تأثیرگذاری آن افزوده خواهد شد پدیده سالخوردگی جمعیت به‌عنوان یکی از عناصر اصلی و تعیین‌کننده تغییرات اجتماعی در نیمه اول قرن بیست یکم و پس‌از آن باقی خواهد ماند [6] به‌طور کلی پیامدهای سالمندی جمعیت برای ما میتوان به پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی [22] فرهنگی و روانی را نام برد.

جدول ۱: پیامدهای سالمندی برای دولت [23]

کاهش نسبی نیروی انسانی مولد. افزایش جمعیت مصرف کننده سرمایه گذاری ها و تخصیص درآمد به تامین هزینه سالمندان	پیامدهای اقتصادی	
دگرگونی در روابط و جایگاه اجتماعی، خانوادگی، بین نسلی و انتظارات خاص	پیامدهای اجتماعی	

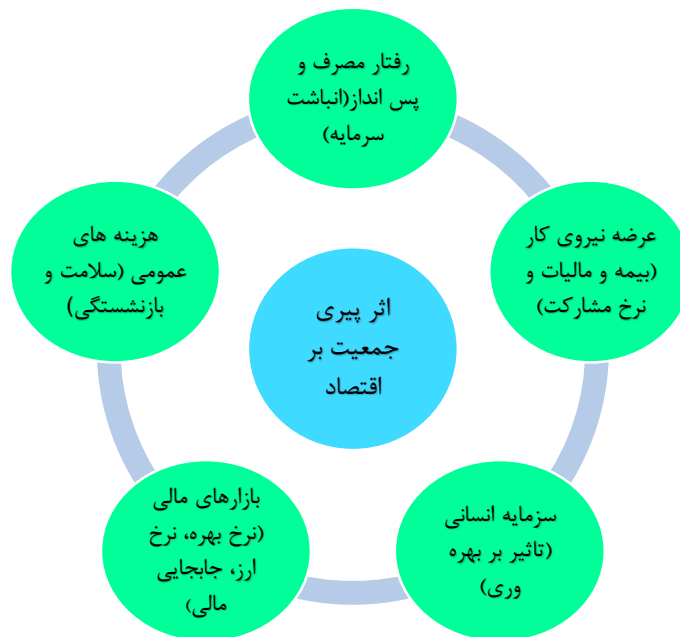
* Active Ageing and Healthy

ساختار سنی سالخوردگان تصمیم گیری های سیاسی و استراتژی های مرتبط با سالمندان مشارکت سیاسی جمعیت رو به افزایش سالمندان	پیامدهای سیاسی	پیامدهای سالمندی
بروز نیازهای فرهنگی خاص دوران سالمندی که متفاوت با نیازهای بخش های دیگر جمعیت است	پیامدهای فرهنگی	
نیاز شدید به پشتیبانی عاطفی، فراموش نشدن، افزایش توقع سالمندان برای ارزش نهادن به تجربیات طولانی و پرهزینه	پیامدهای روانی	

سالمندی جمعیت ایران هرچند دستاورد نظام رفاهی و پیشرفت علوم پزشکی و توسعه سلامت است اما با چالش هایی برای نظام رفاهی نیز همراه است؛ چراکه سالمندی جمعیت بر نظام های بهداشتی -درمانی، خدمات رفاهی و مراقبتی بسیار تأثیرگذار است. همچنین سالمندی جمعیت، می تواند هشداری برای کاهش نیروی کار، رشد هزینه های رفاهی، استفاده روزافزون از منابع پزشکی و رشد هزینه های پزشکی - درمانی باشد. به علاوه، سالمندی جمعیت به معنای بهره مندی بیشتر از نظام بیمه ای کشور است؛ چنانچه هم اکنون زمزمه بحرانی شدن وضعیت صندوق های بازنشستگی در کنار بحران آب، محیط زیست و اشتغال، شنیده می شود [24]

بعد اقتصادی سالمندی

سالمندی جمعیت فرآیندی است که دو نمای کاملاً متفاوت دارد از یک رو بروز پدیده سالمندی جمعیت نشان دهنده موفقیت سیاست های بهداشتی، اجتماعی در یک کشور است و روی دیگر این فرآیند مسائل و مشکلاتی است که در آینده به همراه خواهد داشت [25]. این مسائل و مشکلات هم به فرد سالمند برمی گردد و هم به دولت هایی که جمعیت سالمند آنان روبه فزونی است [26]. بعد اقتصادی سالمندی عمده ترین مسئله ای است که تقریباً در همه جوامع با تفاوت هایی که ناشی از شرایط خاص اقتصادی آن هاست، وجود دارد [27]. همچنانکه سالمندی به عنوان یک بار اقتصادی بی سابقه شناخته می شود [28]. علت آن است که فرد سالمند با خروج از چرخه فعالیت اقتصادی و تولید به یک انسان مصرف کننده تبدیل می شود [29]؛ در حالیکه سهمی در تولید نخواهد داشت؛ و نرخ سرباری را افزایش خواهد داد [23]. سالمندی جمعیت که حاصل برآیند کاهش نرخ رشد زادوولد و افزایش احتمال بقا است، در مجموع، کاهش نرخ رشد اقتصادی را در پی خواهد داشت. زیرا نهادهای سرمایه (به سبب افزایش سهم سالمندان یا غیر پس اندازکنندگان) و نیروی کار (به سبب کاهش عرضه نیروی کار) هر دو کاهش می یابد. و به تبع آن رشد تولید ناخالص واقعی نیز کاهش خواهد یافت، در شکل ۸ به اثرات سالمندی بر اقتصاد اشاره شده است.

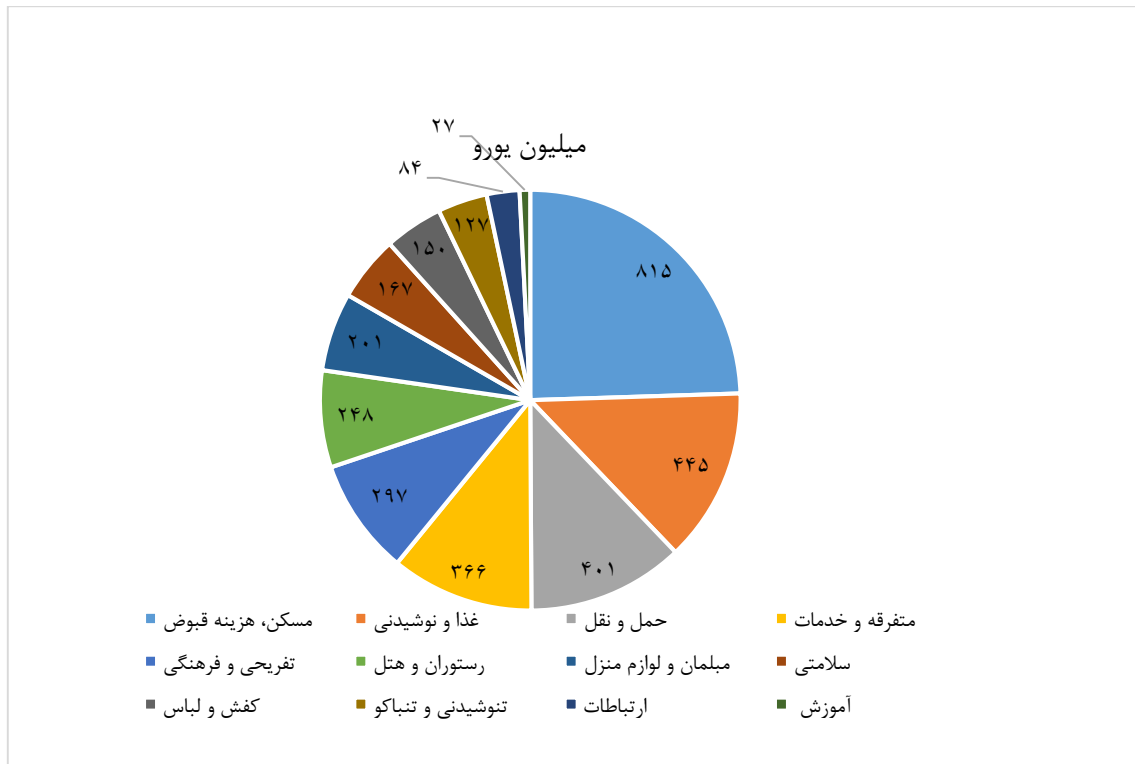

شکل ۸: تاثیرات سالمندی بر اقتصاد [30]

اقتصاد نقره‌ای

جمعیت اروپا در نتیجه کاهش نرخ زاد و ولد و افزایش امید به زندگی در حال پیر شدن است که چالش‌های متعددی را به همراه خواهد داشت، یکی از مهمترین چالش‌ها با توجه به کاهش نیروی کار مبحث کاهش رشد اقتصادی در بلند مدت بود. به همین دلیل برای فرار از این معضل اقتصاد نقره‌ای* را وارد اقتصاد سالمندی کردند [31]. که نشان‌دهنده یک فرصت اقتصادی مهم برای کسب و کارهای اروپایی است. شهروندان مسن‌تر به طور فزاینده‌ای در حال شکل‌دهی به اقتصاد هستند و بخش بزرگ و رو به رشدی را در بسیاری از زمینه‌های مصرف تشکیل می‌دهند، و انتظار می‌رود که گسترش این جمعیت باعث افزایش تقاضا در بسیاری از بخش‌ها شود. به همین دلیل واژه اقتصاد نقره‌ای را وارد اقتصاد سالمندی کردند [32]. اقتصاد نقره‌ای مفهومی است که به‌ویژه در دهه‌های اخیر در پاسخ به جمعیت‌شناسی کهولت سن ظهور کرده است. به طور کلی با تمرکز بر فرصت‌های ناشی از افزایش سن، از نظر بازارهای جدید و در حال رشد برای پاسخگویی به نیازهای تعداد فزاینده افراد مسن مشخص می‌شود. این اقتصاد با مزایای مستقیم برای خود افراد مسن، به عنوان مثال بهبود فرصت‌ها و پشتیبانی برای فعال ماندن، یا پتانسیل برای کالاها و خدماتی که با آنها سازگارتر است، شناخته می‌شود. اقتصاد نقره‌ای همچنین به دنبال گردآوری و ایجاد تفکر و گرایش‌های کاری موجود است، مانند تلاش برای ترویج سالمندی فعال و سالم، اهداف افزایش نرخ اشتغال کارگران مسن (مثلاً ۵۵ تا ۶۴ سال) و فرصت‌های شغلی ناشی از نیاز مراقبت از سالمندان و کارکنان بهداشتی بیشتر. در واقع مصرف کالاها و خدمات اوقات فراغت، مراقبت و رفاه سالمندان یک بخش اقتصادی در حال گسترش و منبع جدیدی از ثروت است و کشورهای اروپایی در حال حرکت در این مسیر هستند. اقتصاد نقره‌ای در سال ۲۰۱۵ به میزان ۴٫۲ تریلیون دلار یا ۲۹ درصد GDP اتحادیه اروپا را داشته است و ۷۸ میلیون شغل در این حوزه وجود داشته است. این عدد برای سال ۲۰۲۵ به میزان ۶٫۴ تریلیون و ۸۸ میلیون شغل برآورد شده است که سهم ۳۲ درصدی از GDP و سهم ۳۸ درصدی از کل بازار کار این کشور را خواهد داشت [31]

* silver economy

شکل ۹: نمودار توزیع مخارج سالمندان در اقتصاد نقره ای در سال ۲۰۱۵ [31]

اثر سالمندی بر اقتصاد ایران

در اقتصاد ایران کاهش نرخ رشد زادوولد، اثر منفی بر نرخ رشد GNP واقعی خواهد داشت، در حالی که افزایش امید به زندگی اثر منفی بر نرخ رشد GNP واقعی ندارد، به عبارتی، کاهش نرخ زاد و ولد به طور همزمان، عرضه نیروی کار را کاهش داده و همچنین سهم سالمندان و غیر پس انداز کنندگان، در جامعه را افزایش می دهد؛ بنابراین سهم کسانی که میل نهایی به مصرف بیشتر و پس انداز کمتر دارند، در جامعه افزایش یافته و به تبع آن، نرخ رشد پس انداز و سرمایه گذاری در جامعه کاهش می یابد. در حالی که افزایش امید به زندگی یا احتمال بقا بر عرضه نیروی کار اثری ندارد، گرچه سهم غیر پس انداز کنندگان در جامعه افزایش می یابد ولی در این سناریو به دلیل افزایش امید به زندگی، افراد که پیش بینی می کنند تعداد سال های بیشتری را زندگی کنند، به سبب انگیزه ای احتیاطی برای تأمین نیازهای دوران سالمندی، پس انداز و ساعت کاری خود را در دوران جوانی افزایش می دهند. در این سناریو گرچه تعداد غیر پس انداز کنندگان، افزایش می یابد، اما به دلیل تمایل نیروی کار به پس انداز بیشتر و همچنین افزایش ساعت کاری کارگران، نرخ رشد اقتصادی کاهش نخواهد یافت [26]

۴: نتیجه گیری

سیاست هایی که در نتیجه فشارهای ناشی از سالمندی در بازار کار ممکن است اتخاذ شود، با توجه به تاثیرات قابل توجه، با حساسیت دنبال می شود؛ مثلاً افزایش مالیات بر نیروی کار که با هدف افزایش منابع مالی عمومی ممکن است اتخاذ شود، می تواند با کاهش انگیزه های نیروی کار در عرضه کار متبلور شود. بنابراین برای کاهش آثار سوء این پدیده در بازار نیروی کار، باید بسته ای جامع از سیاست ها از جمله مالیات ها، اصلاحات مربوط به تأمین اجتماعی و سیاست های مهاجرتی به صورت هم زمان و متمرکز مورد توجه قرار گیرد. همچنین نیاز است با ایجاد انگیزه و برنامه ریزی بروی جوانان مانع از مهاجرت

آن‌ها شد ارتقا نظام دستمزد، کاهش نرخ بیکاری، بالا بردن بهره‌وری، تلاش راستین دولت برای مقابله با فساد و رانت‌خواری و برقراری عدالت اجتماعی می‌تواند، گام مؤثری در این جهت باشد. از طرفی برنامه‌ریزی جهت مواجهه با سالمندی ضروری به نظر می‌رسد، دولت باید بتواند در کنار مدیریت هزینه‌های سالمندان مانع از کاهش رشد اقتصادی شود. بدین منظور نیاز است با استفاده از تجارب کشورهای اروپایی با فراهم کردن شرایط مطلوب اجتماعی، بهداشتی و رفاه سالمندان بستر رشد اقتصادی با استفاده از شرایط موجود را فراهم کند. البته این رشد اقتصادی باید به نحوی باشد که هم‌زمان با اشتغال جوانان برای بازنشستگان و سالمندان نیز بستر حضور فعال در جامعه فراهم شود.

۵: پیشنهادات

- ۱: برنامه‌ریزی جهت فراهم کردن شرایط اجتماعی و بهداشتی مناسب برای سالمندان در تمامی بخش‌های جامعه
- ۲: برنامه‌ریزی برای مقابله با فشارهای اقتصادی ناشی از پیری جمعیت
- ۳: برنامه‌ریزی جهت استفاده بهینه از تجربیات و تخصص نیروهای بازنشسته
- ۴: الگوبرداری از تجربیات کشورهای موفق در زمینه اقتصاد سالمندی
- ۵: شناسایی نیامندی‌های سالمندان و حرکت در جهت برطرف کردن آن
- ۶: استفاده از ظرفیت استارت‌آپ‌ها جهت تولید و توسعه لوازم رفاهی سالمندی

مراجع

- 1: Kotwal, N., & Prabhakar, B. (2009). Physical needs and adjustments made by the elderly. *Studies on Home and Community Science*, 3(2), 115-221.
- 2: Gates, K. M. (2000). The experience of caring for a loved one: A phenomenological study. *Nursing Science Quarterly*, 13(1), 54-59.
- 3: Altschuld, J. w., & Lepicki, T. L. (2009). *Needs assessment*. Handbook of Improving Performance in the Workplace: Volumes 1-3.
- 4: Bagheri-Nesami, M., & Hamzehgardeshi, Z. (2013). Experiencing the onset of aging: a qualitative study. *Journal of Mazandaran University of Medical Sciences*, 23(102), 26-38.
- 5: Plöthner, M., Schmidt, K., de Jong, L., Zeidler, J., & Damm, K. (2019). Needs and preferences of informal caregivers regarding outpatient care for the elderly. *a systematic literature review*. *BMC geriatrics*, 19(1), 1-22.
- ۶: رنجبری، ن. و صادقی، ر. (۱۳۹۵). شاخص دیده بان سالمندی در ایران. *موسسه راهبردهای بازنشستگی صبا*.
- 7: Singh, B., & Kiran, U. (2014). Recreational activities for senior citizens. *IOSR J Human Soc Sci*, 19(4), 24-30.
- 8: Who, W. (2017). Integrated care for older people: guidelines on community-level interventions to manage declines in intrinsic capacity.
- 9: Carp, F. M. (1988). Significance of mobility for the well-being of the elderly. *Transportation in an aging society: Improving mobility and safety of older persons* 2, 1-20.
- 10: who, W. (2000). The Asia-Pacific perspective: redefining obesity and its treatment.

- 11: united nation. (2019). World population prospects 2019. *department of economic and social Affairs*.
- 12: Habibi, A., Nikpour, S., Seiedoshohadaei, M., & Haghani, H. (2008). Quality of life and status of physical functioning among elderly people in west region of Tehran: a cross-sectional survey. *Iran Journal of Nursing*, 21(53), 29-39.
- 13: DESA, U. (2019). United Nations, Department of economic and social affairs, population division. *World population prospects 2019: highlights*.
- ۱۴: عباسی، ص.، سرخیل، ب.، حسینی، ش.، و شهبازی گزور، ش. (۱۳۹۲). روند سالمندی جمعیت ایران تا سال ۱۴۲۰ با رویکردی به ویژگی های سالمندان. مرکز آمار ایران، گروه پژوهشی طرح های فنی و روش های آماری.
- ۱۵: شیرینی، م.، عظیمی، م.، شریفی، ف.، آقای، ط.، و نظامی، وند، ز. (۱۳۹۹). مطالعه وضعیت اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی سالمندان ایران. پژوهشکده آمار، آمارهای اقتصادی.
- ۱۶: کوشی، م.، و صادقی، م. (۱۳۹۶). تغییرات ساختار سنی جمعیت، پیامدها و الزامات سیاستی آن. فصل هفتم گزارش بررسی وضعیت و تحولات جمعیت در جمهوری اسلامی ایران، مرکز بررسی های استراتژیک ریاست جمهوری و موسسه مطالعات جمعیتی کشور.
- 17: Well, D. N. (2007). Accounting for the effect of health on economic growth. *the quarterly journal of economics*, 122(3), 1265-1306.
- 18: Canning, D. (2007). The impact of ageing on Asian development. *In seminar on Ageing Asia: A New Challenge for the Region, ADB Annual Meeting, Kyoto, Japan*.
- 19: Lovell, M. (2006). Caring for the elderly: changing perceptions and attitudes. *Journal of vascular nursing*, 24(1), 22-26.
- 20: Gholipour, Z., Mahmoodi Majd Abadi Farahani, M., Gholipour, L., & Hajnabi, k. (2019). The Role of Psychological Empowerment in the Prediction of Psychological Well-Being in Health Care Workers ran. *Journal of healthcare management*, 10(2), 61-72.
- 21: Arifin, E., Braun, K. L., & Hogervorst, E. (2012). Three pillars of active ageing in Indonesia. *Asian Population Studies*, 8(2), 207-230.
- ۲۲: عباسی، ص.، سرخیل، ب.، حسینی، ش.، و شهبازی گزور، ش. (۱۳۹۲). روند سالمندی جمعیت ایران تا سال ۱۴۲۰ با رویکردی به ویژگی های سالمندان. مرکز آمار ایران، گروه پژوهشی طرح های فنی و روش های آماری.
- ۲۳: سید میرزایی، س. (۱۳۹۸). ملاحظاتی پیرامون ابعاد سالمندی با نگاهی به تجربه ژاپن. پژوهشنامه علوم انسانی، شماره ۵۳.
- ۲۴: پروایی، ش.، و موسایی، م. (۱۳۹۸). طردشدگی سالمندی در ساحت سیاست گذاری اجتماعی تحلیلی بر برنامه های توسعه پس از انقلاب. مسائل اجتماعی ایران، سال دهم، شماره ۲.
- 25: Faruqee, H., & Mühleisen, M. (2001). Population aging in Japan. *Demographic shock and fiscal sustainability*.
- ۲۶: میری، ن. (۱۳۹۸). رابطه سالمندی جمعیت با رشد اقتصادی ایران از طریق میزان باروری و امید زندگی (رویکرد مدل نسلهای همپوشان). فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال نوزدهم، شماره ۷۴.
- 27: Park, M. (2012). *Quantifying impact of aging population on fiscal space*. International Monetary Fund.

- 28: MacKellar, L. F. (2003). The predicament of population aging: a review essay.
- 29: Feyrer, J. (2008). Aggregate evidence on the link between age structure and productivity. *Population and Development Review*, 34,, 78-99.
- ۳۰: یاورى، ک.، باسختا، م.، صادقى، ح.، و ناصرى، ع. (۱۳۹۴). نگاهی بر آثار اقتصادی پدیده سالمندی. *سالمند*، دوره ۱۰ شماره ۱.
- 31: European Commission. (2018). *The Silver Economy – Executive Summary*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- 32: Bran, F., Popescu, M.-L., & Stanciu, P. (2016). Perspectives of silver economy in European Union. *Revista de Management Comparat International*, 17(2), 130.